

# Grzegorz Leszczyński

---

## Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 43/1-2, 107-121

---

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. GRZEGORZ LESZCZYŃSKI

## OŚWIADCZENIA STRON JAKO ŚRODEK DOWODOWY W PROCESIE O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

Wstęp. – 1. Definicja i podział. – 1.1. Confessio. – 1.2. Przesłuchanie stron. – 1.3. Inne oświadczenia stron. – 1.4. Przysięga. – 2. Przepisy dotyczące oświadczeń stron przed Kodeksem Jana Pawła II. – 2.1. *Codex Iuris Canonici* (1917). – 2.2. Instrukcja *Provida Mater Ecclesia*. – 2.3. Jurisprudencja. – 2.4. Proces reformy. – 3. Przepisy zawarte w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. – 3.1. Przedstawienie i przyjęcie oświadczeń jako dowodu. – 4.2. Wartość dowodowa oświadczeń stron. – Zakończenie.

### Wstęp

Kodeks prawa kanonicznego z roku 1983, w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, oddaje do dyspozycji Trybunału cztery podstawowe środki dowodowe. Są nimi: oświadczenia stron, dokumenty, zeznania świadków oraz opinia biegłych. Ich moc dowodowa zależy od rodzaju sprawy czyli od motywu, który powoduje nieważność małżeństwa. W konsekwencji, istnieją sprawy, w których podstawowym środkiem dowodowym jest opinia biegłych, jak np. w sprawach dotyczących niezdolności psychicznej stron powodującej nieważność zgody małżeńskiej, w innych zaś będą nimi np. zeznania świadków. Oświadczenia stron w przeszłości nigdy nie były traktowane jako najważniejszy środek dowodowy w jakimkolwiek rodzaju sprawy, w ostatnich latach jednak, zwłaszcza w sprawach dotyczących niezdolności psychicznej stron uzyskują coraz to większe znaczenie, co więcej w wielu sentencjach rotalnych traktowane są na równi z opinią biegłych. Umieszczenie przez nowy Kodeks prawa kanonicznego oświadczeń stron na pierwszym miejscu spośród różnych środków dowodowych jest również dowodem na to, iż w ujęciu Przewodawcy stanowią one podstawowy środek dowodowy w procesach spornych, do których należy również proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

## Definicja i podział

Pod pojęciem *oświadczenia stron* należy rozumieć wszystkie zeznania czy też odpowiedzi udzielane przez strony procesu w trakcie jego trwania, które mogą posiadać moc dowodową. Co prawda nie wszystkie spośród nich mają charakter czysto dowodowy, współdziałają one jednak w kształtowaniu się tzw. pewności moralnej sędziego, koniecznej do wydania sentencji. Oświadczenia stron mogą przybierać w procesie cztery różne formy: *confessio* czyli przyznanie się, przesłuchanie, inne oświadczenia stron oraz składana przez nie przysięga.

### *Confessio*

*Confessio* czyli przyznanie się jest to stwierdzenie jakiegoś faktu, na piśmie lub ustnie, dokonane przeciwko sobie przez którąś ze stron co do samego przedmiotu sprawy<sup>1</sup>. Zatem, elementem charakteryzującym *confessio* jest tzw. *animus confitendi*, czyli świadomość dążenia do ukazania prawdy nawet za ceną pogorszenia swojej pozycji w procesie.

Aktualnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego rozróżnia dwie formy *confessio*:

- *confessio iudicialis* czyli przyznanie się dokonane wobec sędziego<sup>2</sup>;
- *confessio extraiudicialis* czyli przyznanie się dokonane w sądzie, jednak wobec osoby trzeciej<sup>3</sup>.

### *Przesłuchanie stron*

Termin *przesłuchanie stron* zawiera w sobie ogół odpowiedzi udzielonych przez strony w czasie trwania fazy dowodowej procesu, mających na celu wyjaśnienie powstałych wątpliwości dotyczących sporu. Pod pojęciem tym rozumie się zarówno oświadczenia niekorzystne dla danej strony procesu, co ma miejsce w przypadku *confessio*, jak i oświadczenia, które mogą podbudować prezentowaną przez daną stronę tezę. Zakres pytań, a w konsekwencji i odpowiedzi, jest bardzo szeroki i do-

---

Por. kan. 1535 KPK.

<sup>2</sup> Kan. 1535: „Stwierdzenie jakiegoś faktu, na piśmie lub ustnie, dokonane przeciwko sobie przez którąś ze stron wobec właściwego sędziego, co do samego przedmiotu sprawy, bądź spon-tanicznie, bądź na pytanie sędziego, stanowi przyznanie sądowe”.

<sup>3</sup> Kan. 1537: „Co do pozasądowego przyznania się, przytoczonego w sądzie, do sędziego należy ocena, po rozważeniu wszystkich okoliczności, jakie jest jego znaczenie”.

tyczy zarówno faktów przedstawionych w skardze powodowej jak i wynikających z innych środków dowodowych<sup>4</sup>.

### *Inne oświadczenia stron*

Są to oświadczenia pochodzące od stron prywatnych w procesie, które mimo, iż nie posiadają charakteru czysto dowodowego, mogą jednak wzmocnić inne dowody w sprawie wpływając pośrednio na kształtowanie się tzw. pewności moralnej sędziego, koniecznej do ogłoszenia przez niego wyroku. Spośród tychże deklaracji stron, szczególną wagę uzyskują oświadczenia zawarte w skardze powodowej, często traktowane na równi z *confessio extraiudicialis*<sup>5</sup>.

### *Przysięga*

Jest to oświadczenie strony mające na celu wzmocnienie i zagwarantowanie prawdziwości zeznań, dokonane wyłącznie wobec sędziego. Nie posiada ono jednak żadnej mocy dowodowej<sup>6</sup>.

### **Przepisy dotyczące „oświadczeń stron” przed Kodeksem Jana Pawła II** *Codex Iuris Canonici (1917)*

Codex Iuris Canonici z 1917 roku zakładał, iż jedyną możliwą formą oświadczenia stron, posiadającą moc dowodową w procesie spornym, jest tzw. *confessio iudicialis*. W kanonie 1750 stwierdzał on:

*Nomine confessionis iudicialis venit assertio de aliquo facto ab una parte contra se et pro adversario prolata coram iudice. Confessio iudicialis fieri potest aut oretenus aut in scriptis, et quidem sive sponte, sive iudice interrogante.*

*Confessio iudicialis* nazywana przez niektórych autorów *regina probationum*, przez innych zaś *probatio probatissima*<sup>7</sup> zawdzięczała swoją wyjątkową pozycję pośród różnych środków dowodowych temu, iż nikt, kto występuje w procesie jako strona nie może być zainteresowany po-

<sup>4</sup> Por. M.J. Arroba Conde, *Diritto processuale canonico*, Roma 1993, s. 356.

<sup>5</sup> Tamże, s. 355.

<sup>6</sup> Tamże.

<sup>7</sup> Por. E. Graziani, *Giurisprudenza della S.R. Rota in tema di valutazione delle prove*, „Diritto Ecclesiastico”, 18 (1940), s. 296.

twierdzeniem faktów, które w rzeczywistości działają na jego niekorzyść. Stąd, zaistnienie tego rodzaju sytuacji było bardzo istotnym dowodem prawdziwości faktów przedstawionych przez stronę przeciwną.

Pozostałe formy oświadczeń stron, o których mówiliśmy wyżej, w ujęciu *Cordex Iuris Canonici* nie posiadały żadnej mocy dowodowej. Mogły one jedynie służyć jako element wywołujący czy też prowokujący samą *confessio iudicialis*. Jak pisał F. Roberti: *interrogatorium est medium quo provocatur confessio adversari*<sup>8</sup>. Samo zaś przesłuchanie stron czy też inne oświadczenia stron, które nie miały charakteru przyznania się, nie były traktowane jako środek dowodowy<sup>9</sup>. Wartość dowodowa *confessio extraiudicialis* pozostawiona została ocenie sędziego<sup>10</sup>.

Sama zaś *confessio iudicialis* w sprawach o charakterze publicznym, do których należą również sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, nie posiadała nigdy mocy dowodu pełnego<sup>11</sup>. Mogło się bowiem zdarzyć, że dobro prywatne stron zaangażowanych w proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa było przeciwne dobru publicznego, jakim jest i zawsze pozostanie rzeczywiste stwierdzenie, czy małżeństwo danych osób zaistniało czy też nie. W przypadku zatem niezgodności istniejącej pomiędzy interesem stron i dobrem publicznym *confessio iudicialis* praktycznie pozbawiona była swojej wartości<sup>12</sup>. Dlatego też, w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, poddana była ona licznym warunkom określającym formę jej składania. I tak *confessio iudicialis* musiała:

- dotyczyć określonego faktu;
- być złożona wobec sędziego posiadającego kompetencje występowania w procesie;
- być złożona przez osobę posiadającą zdolność „in iudicio agere”;
- być złożona w sposób wyraźny, ustnie lub na piśmie;
- być dokonana w sposób wolny i świadomy;

<sup>8</sup> F. Roberti, *De processibus*, I, Roma 1941, s. 20.

<sup>9</sup> Por. F. Della Rocca, *Istituzioni di Diritto Processuale Canonico*, Torino 1946, ss. 203-204.

<sup>10</sup> Kan. 1753 CIC stwierdza: „Confessio extraiudicialis dicitur confessio ipsimet adversario aut aliis extra iudicium facta. Quae confessio facta esse potest sive scriptis sive viva voce. Iudicis est, per prmsis omnibus rorum adiunctis, aestimare quanti facienda sit vis probandi in iudicio”.

<sup>11</sup> Jedynym wyjątkiem były sprawy dotyczące impotencji i małżeństwa niedopełnionego definiowane przez kan. 1975 Kodeksu Prawa kanonicznego z 1917 r. W przypadku braku innych dowodów *confessio iudicialis* stanowiła dowód pełny pod warunkiem przedstawienia tzw. *testes septimae manus*, potwierdzających wiarygodność zeznań strony.

<sup>12</sup> Por. E. Graziani, dz. cyt., s. 297.

- zawierać w sobie *animus confitendi* w odniesieniu do faktów działających na niekorzyść osoby składającej oświadczenie<sup>13</sup>.

*Instrukcja „Provida Mater Ecclesia”*

Dnia 15 sierpnia 1936 roku została wydana przez Kongregację do Spraw Sakramentów *Instructio servanda a tribunalibus diocesanis in pertractandis causis de nullitate matrimonialium Provida Mater Ecclesia*<sup>14</sup>, mająca na celu określenie wartości dowodowej *confessio iudicialis* oraz innych form oświadczeń stron w procesie kanonicznym. Niestety, stała się ona krokiem wstecz w stosunku do wydanych przez tę samą Kongregację *Regul dotyczących małżeństwa super rato et non consumato* z dnia 7 maja 1923 roku. W odróżnieniu od nich, Instrukcja *Provida Mater Ecclesia* odmawiała jakiegokolwiek wartości dowodowej zarówno *confessio iudicialis* jak i pozostałym formom oświadczeń stron prezentując w ten sposób wyjątkowo pesymistyczną wizję człowieka nastawionego za wszelką cenę na osiągnięcie wyznaczonego przez siebie celu, a w konsekwencji pozbawionego jakiegokolwiek wiarygodności.

Instrukcja *Provida Mater Ecclesia* zawiera dwa artykuły dotyczące zeznań stron:

Art. 116:

*Confessio extraiudicialis coniugis, quae adversus matrimonii valorem pugnet, prolata ante matrimonium contractum, vel post matrimonium, sed tempore non suspecto, probationis adminiculum constituit a iudice tecte aestimandinis.*

Art. 117:

*Depositio iudicialis coniugum non est apta ad probationem contra valorem matrimonii constituenda.*

Większość autorów przyjęła Instrukcję *Provida Mater Ecclesia* z wielką rezerwą twierdząc, że wbrew jej zapisom należy nadać niektórym formom oświadczeń stron, a przynajmniej *confessio iudicialis*, określoną moc dowodową. Istniały jednak rozbieżności co do określenia owej wartości dowodowej. Byli tacy, którzy ograniczali się do stwierdzenia pew-

---

<sup>13</sup> Por. F. Roberti, dz. cyt., ss. 34-35.

<sup>14</sup> *Instructio servanda a tribunalibus diocesanis in pertractandis causis de nullitate matrimonialium Provida Mater Ecclesia*, Acta Apostolicae Sedis, 28 (1936), ss. 313-361.

na moc dowodowa, byli jednak i ci, którzy wręcz uznawali *confessio iudicialis* jako jedyny i wystarczający dowód w procesie kanonicznym, na którym sędzia mógł oprzeć swoją decyzję, zwłaszcza w sprawach dotyczących struktur wewnętrznych podmiotu, w których współpraca stron wydaje się być jedynym warunkiem gwarantującym ukazanie prawdy o danym małżeństwie.

Tylko niektórzy spośród autorów, interpretując Instrukcję w sposób dosłowny, zaakceptowali tezę, iż oświadczenia stron jako takie nie posiadają żadnej wartości dowodowej. Co więcej, uznali oni, że należy je traktować z wyjątkową ostrożnością, gdyż zwłaszcza w sprawach dotyczących wadliwości zgody małżeńskiej, mogły one przedstawiać rzeczywistość w sposób wyjątkowo nieprawdziwy.

### *Jurisprudentia*

Okres bezpośrednio następujący po roku 1917 czyli po wydaniu *Corpus Iuris Canonici* charakteryzował się w Jurisprudencji przede wszystkim skoncentrowaniem uwagi na *confessio iudicialis* złożonej *contra vinculum*. Właśnie ten aspekt przedmiotowy, tzn. *pro czy też contra vinculum* wydawał się być podstawowym w postrzeganiu samej *confessio* jako dowodu w procesie kanonicznym. Zasada *legalis suspicio* zmuszała, przede wszystkim trybunały niższych stopni, do uznania dwóch zgodnych co do treści *confessio iudicialis contra vinculum* jako dowodu porozumienia się stron, a w konsekwencji próby sfalszowania rzeczywistości, w celu uzyskania wyroku stwierdzającego nieważność ich małżeństwa. Rota Rzymska, w swoich decyzjach, nigdy nie była aż tak bezwzględna. Co prawda nie nadawała ona *confessio iudicialis* wartości dowodu pełnego, gdyż jak twierdziła *verum, uti notum est, coniuges, dum pro matrimonii nullitate decertant, etsi concordēs nil ipsi soli probant*<sup>15</sup>, uznawała jednak jej wartość dowodową, pozostawiając decyzję co do tego samemu sędziemu. Ten natomiast w swojej ocenie musiał wziąć pod uwagę następujące kryteria:

- zawartość *confessio*;
- osoba składająca zeznanie;
- czas jego złożenia.

W tej sytuacji, jest rzeczą jasną, iż coraz większe znaczenie osiągała w procesie kanonicznym *confessio extraiudicialis*. Podejrzenia oparte na zasadzie

---

<sup>15</sup> c. Grazioli, 4 maja 1927, *Sacrae Romanae Rotae decisiones seu Sententiae*, 19 (1927), s. 166.

*legalis suspicio* kierowane w stronę *confessio iudicialis*, zwłaszcza złożonej *contra vinculum*, w tym przypadku nie miały racji bytu, gdyż *confessio extra-iudicialis* z reguły wyprzedzała czasowo moment złożenia przez stronę w trybunale skargi powodowej o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Instrukcja *Provida Mater Ecclesia*, wydana przez Kongregację do Spraw Sakramentów w roku 1936, nie zmieniła w żaden sposób kierunku prezentowanego uprzednio przez Jurisprudencję. W tym czasie natomiast wiarygodność stron stawała się coraz bardziej zauważalna w różnych sentencjach, zwłaszcza w sprawach dotyczących *metus* oraz symulacji.

Niewątpliwą nowością była wydana w roku 1941 sentencja c. Graziosi, w której stwierdzał on, iż:

*dicta partium... in casu attenta peculiare conditione partium, de ipso matrimonio existentia, attentis aliis circumstantiis quae utique quatenus in presumptione horum in se iudicis convertuntur, probatione plena constituere possunt.*

Niewątpliwą nowość w omawianej materii zaprezentowała również wydana w roku 1974 sentencja c. Pinto, niestety miała ona jedynie pojedynczy charakter:

*...iure ergo naturae actoris depositio, ubi nullum prudens obstat dubium, sufficit ad demonstrandam nullitatem matrimonii.*

### *Proces reformy*

Dnia 21 lutego 1977 r. kardynał Pericle Felici podczas Konferencji poświęconej formalnościom prawnym i ocenie poszczególnych środków dowodowych w procesie kanonicznym sformułował następujące pytanie:

*Jeżeli strona pamięta dobrze poszczególne fakty, jest absolutnie wolna w swoich zeznaniach, świadoma odpowiedzialności, jaką przyjmuje na siebie przysięgając wobec Boga, a ponadto jest uznana jako osoba wiarygodna, czy może tak po prostu być pozbawione jakiegokolwiek wartości jej zeznanie<sup>16</sup>?*

<sup>16</sup> „Ma se la parte ricorda bene i fatti, è perfettamente libera, è cosciente della responsabilità che assume davanti a Dio con il giuramento ed è d'altronde dichiarata degna di fede, può così tout-court essere privata di qualsiasi valore probativo la sua deposizione?” (P. Felici, *Formalitates iuridicae et aestimatio probationum*, Communicationes, 9(1977), s. 181, tł. własne).



I natychmiast sam udzielił odpowiedzi na postawione pytanie:

*Nie sędzę, aby było to całkowicie słuszne, zwłaszcza jeśli zeznanie to potwierdzają inne poszlaki i wskazówki*<sup>17</sup>.

Zaprezentowana przez kard. Felici teza obrazuje doskonale sposób interpretacji i główne linie reformy Kodeksu Prawa Kanonicznego w kwestii dotyczącej oświadczeń stron.

Schemat Kodeksu z 1976 r. proponował ujęcie wspomnianej kwestii w dwóch odrębnych kanonach:

can. 177:

*Si agatur de negotio privato et in causa non sit bonum publicum, confessio iudicialis unius partis ceteras relevat ab onere probandi;*

can. 178:

§ 1. *Confessio iudicialis in causis quae respiciunt bonum publicum, confessio extrajudicialis, et partium declarationes quae non sint confessiones, aliquam vim probandi habere possunt, a iudice aestimandam cum ceteris causae adiunctis;*

§ 2. *At iudiciali confessioni in causis quae respiciunt bonum publicum numquam vis plenae probationis tribui potest, nisi alia accedant elementa quae eam omnino corroborent*<sup>18</sup>.

Czytając tekst proponowanych kanonów bardzo łatwo zauważyć, iż nie mówiły one jedynie o *confessio iudicialis*, ale w przeciwieństwie do Codex Iuris Canonici z 1917 r. dotyczyły wszystkich form *oświadczeń stron* nie czyniąc między nimi żadnych rozróżnień. Proponowany kanon 177 dotyczył spraw o charakterze prywatnym i jako taki w okresie reformy nie został już zmieniony zachowując takie same brzmienie w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. Spraw o charakterze publicznym, do których zalicza się sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, dotyczył kan. 178 Schematu. Główny problem, jaki jawił się podczas lektury tekstu wspomnianego kanonu 178 dotyczył terminu *aliquam*, który sprawiał, że tak brzmiący kanon nie określał jednoznacznie wartości dowodowej poszczególnych form oświadczeń stron, które nie miały cha-

<sup>17</sup> „Non credo che cio possa affermarsi in modo assoluto, soprattutto se concorrono altri indizi, amminicoli a favore della tesi sostenuta” (Tamże, tł. własne).

<sup>18</sup> *Coetus Studiorum de processibus*, Communicationes, 11(1979), s. 103.

rakteru przyznania się, skoro stwierdzał jedynie, że mogły one posiadać *aliquam vim probandi*. Problem ten został rozwiązany w kolejnym Schemacie z 1979, w którym ów wąpliwy termin *aliquam* został usunięty.

Inny problem dotyczył paragrafu 2 kanonu 178, w którym na nowo pojawiło się rozróżnienie pomiędzy *confessio iudicialis* i pozostałymi formami oświadczeń stron. Nadanie tym pierwszym wartości dowodu pełnego, jak proponował kanon, nie tylko uczyniłoby ponownie z *confessio iudicialis* środek dowodowy o większej wadze i bardziej przekonujący od innych form, ale co gorsza oznaczałoby powrót do sposobu interpretacji omawianej kwestii przez CIC z 1917 r. Na szczęście owo rozróżnienie pomiędzy *confessio iudicialis* i innymi formami oświadczeń stron zanikło w nowym Schemacie z 1979 r. Co więcej, proponowane kanony 177 i 178 zostały połączone w jeden kan. 177, który nadał jednakową wartość dowodową wszystkim formom oświadczeń stron. Kanon 177 Schematu z 1979 r. brzmiał następująco:

§ 1. *Confessio iudicialis unius partis, si agatur de negotio aliquo privato et in causa non sit bonum publicum, ceteras relevat ab onere probandi;*

§ 2. *In causis autem quae respiciunt bonum publicum, confessio iudicialis et partium declarationes quae non sint confessiones, vim probandi habere possunt, a iudice aestimationem una cum ceteris causae adiunctis, at vis plenae probationis ipsis tribui nequit, nisi alia accedant elementa quae eas omnino corroborent*<sup>19</sup>.

Tak brzmiący kan. 177 został później ogłoszony jako kan. 1536 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.

Warto natomiast zauważyć, iż kanon 177 Schematu z 1979 r. nic nie wspominał o *confessio extraiudicialis*. Zakładając bowiem, że ta forma przyznania się dokonuje się poza postępowaniem dowodowym podkreślał w ten sposób jej inność, a jednocześnie brak powiązań z typowymi formami oświadczeń stron składanymi w czasie trwania postępowania dowodowego. Jak stwierdzał kan. 178 Schematu z 1979 r. (obecnie kan. 1537 KPK):

*Extraiudicialis confessio in iudicium deducta, iudicis est, perpensis omnibus adiunctis, aestimare quanti faciendum sit*<sup>20</sup>.

<sup>19</sup> Tamżc, s. 104.

<sup>20</sup> Tamżc.

Przejdźmy obecnie do analizy obecnie obowiązujących norm zawartych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.

### **Przepisy zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.**

#### *3.1. Przedstawienie i przyjęcie oświadczeń jako dowodu*

Kanon 1530 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. stwierdza:

Sędzia, dla lepszego wydobycia prawdy, zawsze może przesłuchać strony; co więcej, powinien przesłuchać na żądanie strony lub dla udowodnienia faktu, który ze względu na interes publiczny wymaga usunięcia wątpliwości.

Na wstępie zatem należy zinterpretować użyty w kanonie 1530 KPK termin *zawsze* (*semper*). Autorzy nie są zgodni co do interpretacji tego terminu. Są ci, którzy twierdzą, jak np. M.P. Hilbert, że termin *semper* oznacza w każdym rodzaju procesu<sup>21</sup>. I jeśli nawet sam Hilbert przyjmuje inną interpretację, tzn. tę, która termin *semper* tłumaczy jako w każdym momencie, to jednak natychmiast dodaje, iż w każdym momencie oznacza w każdym momencie postępowania dowodowego<sup>22</sup>. Zupełnie odmienną opinię prezentuje dla przykładu J.J. García Failde, który twierdzi, iż termin *semper* oznacza w każdym momencie procesu<sup>23</sup>. I jakkolwiek z pewnością opinia tego ostatniego nie jest opinią większości autorów to jednak wydaje się być w naszej ocenie właściwą. Skoro oświadczenia stron posiadają w obecnym Kodeksie tak znaczącą pozycję dowodową to proces powinien pozostać otwarty dla każdej nowości, którą takowe oświadczenia mogą przynieść niezależnie od tego, czy będą one złożone w trakcie trwania postępowania dowodowego czy też w jakimkolwiek innym momencie procesu. Z drugiej strony, jak pisze M.J. Ar-

---

<sup>21</sup> Opinia Hilberta opiera się na kan. 171 § 1 Schematu z roku 1977, który brzmiał następująco: "Quoties id utile conscat ad veritatem aptius crucidand iudex debet partes interrogare, si pars aliqua pctat, vcl si publice interset ut factum aliquod extra dubium ponatur; in ceteris casibus cas interrogare potest" (Por. M.P. Hilbert, *La dichiarazione delle parti nel processo matrimoniale*, Periodica, 84(1995), s. 740).

<sup>22</sup> Tamże, s. 741.

<sup>23</sup> „Puede hacer o respectivamente debe hacer este interrogatorio *en cualquier momento* procesal; la práctica de este interrogatorio non está, pues, sometida a las limitaciones que los cc. 1600 y 1639 § 2 imponen a la práctica de pruebas nuevas después de haberse decretado la conclusión en la causa y respectivamente en grado de apelación" (Por. J.J. García Failde, *Nuevo derecho procesal canónico*, Salamanca 1984, s. 105).

roba Conde, ograniczenia w odniesieniu do sędziego, dotyczące możliwości dopuszczenia nowych dowodów po zamknięciu postępowania dowodowego oraz w procesie apelacyjnym, zawarte w kan. 1600 i 1639 § 2 KPK, nie mają charakteru absolutnego, a jedynie relatywny<sup>24</sup>. A jeśli tak, to opinia zaprezentowana przez García Failde nie byłaby w sprzeczności z normami kodeksowymi.

Po tych wstępnych rozważaniach dotyczących terminu *semper* przejdźmy teraz do analizy konkretnych norm dotyczących oświadczeń stron.

W procesie kanonicznym do sędziego należy przede wszystkim dążyć do wykrycia prawdy w konkretnym przypadku. W sprawach o charakterze publicznym, do których należą sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, jest obowiązkiem sędziego przeprowadzić przesłuchanie stron, nawet jeśli strony same o to nie proszą. W tego typu sprawach do niego należy też przyjęcie przysięgi składanej przez strony, o ile tylko nie istnieje niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa, co zresztą sam musi ocenić. Pomimo, że przysięga jako taka nie jest środkiem dowodowym wzmacnia bez wątpienia wiarygodność oświadczenia strony. Poza tym, sędzia w trakcie przesłuchania może doprowadzić do *confessio iudicialis* i do niego należy przyjęcie oraz uznanie jako dowodu *confessio extraiudicialis*<sup>25</sup>.

W odniesieniu do stron prywatnych, kan. 1530 KPK przyznaje każdej ze stron prawo domagania się przesłuchania w procesie strony przeciwnej. Ta z kolei, o ile tylko jest przesłuchiwana w sposób zgodny z prawem<sup>26</sup>, ma obowiązek złożenia prawdziwych zeznań (por. kan. 1531 KPK). Mówi się w tym miejscu o obowiązku, którego podstawy w odniesieniu do strony powodowej i pozwanej mają odmienny charakter. Jeśli idzie o stronę powodową, jest rzeczą zrozumiałą, że strona która wystąpiła z prośbą o rozpoczęcie procesu przyjęła na siebie zobowiązanie współpracy z Trybunałem w celu dążenia do wykrycia prawdy. W odniesieniu zaś do strony pozwanej obowiązek złożenia prawdziwych zeznań wynika z konieczności uznania prawnej władzy sędziego co do wydania wyroku w sprawach określonych przez prawo kanoniczne. Warto w tym miejscu zauważyć, że odmowa złożenia zeznań przez stronę pozwaną nie może być traktowana po prostu jako przyznanie się czy też

<sup>24</sup> Por. M.J. Arroba Conde, dz. cyt., s. 358.

<sup>25</sup> Tamże, ss. 359-360.

<sup>26</sup> Zgodność z prawem przesłuchania dotyczy osoby dokonującej przesłuchania (musi to być uprawniona do tego osoba), osoby przesłuchiwanego (musi posiadać tzw. zdolność procesową) oraz sposobu i zawartości pytań w odniesieniu do przedmiotu sprawy.

przyjęcie jakiegoś faktu jako prawdziwy. Jest zadaniem sędziego określenie motywów odmowy złożenia zeznań, a następnie wydanie właściwej oceny wspomnianego faktu. Tychże motywów może być bardzo wiele i wcale nie muszą one być związane jednoznacznie z przedmiotem sprawy. Mogą one bowiem dotyczyć charakteru osoby czy chociażby braku zainteresowania sprawą<sup>27</sup>.

### 3.2. Wartość dowodowa oświadczeń stron

Wartość dowodowa oświadczeń stron została zdefiniowana przez aktualnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 1536, 1537 i 1679<sup>28</sup>.

Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 1536 stwierdza:

*§ 1. Przyznanie się sądowe jednej strony, jeżeli chodzi o jakąś sprawę prywatną i nie dotyczy ona dobra publicznego, zwalnia pozostałe strony od obowiązku dowodzenia.*

*§ 2. W sprawach zaś dotyczących dobra publicznego, przyznanie się sądowe i oświadczenia stron, które nie stanowią przyznania się, mogą mieć moc dowodową, którą winien ocenić sędzia, uwzględniając pozostałe okoliczności sprawy, ale nie może im przyznać mocy pełnego dowodu, chyba że dochodzą inne elementy, które je ostatecznie wzmacniają.*

Pierwszy paragraf kan. 1536 KPK nie interesuje nas bezpośrednio, ponieważ dotyczy spraw o charakterze prywatnym. Drugi paragraf wspomnianego kanonu, dotyczący spraw o charakterze publicznym, dokonuje bardzo ważnego rozróżnienia pomiędzy „przyznaniem się sądowym” oraz innymi formami oświadczeń stron. Samo rozróżnienie nie jest bez wątplenia nowością wprowadzoną przez Kodeks z 1983 r.. Nowością natomiast jest postawienie na tym samym poziomie, przynajmniej teoretycznie, „przyznania się sądowego” oraz innych form oświadczeń stron, które nie stanowią przyznania się. Wszystkie bowiem one posiadają, w myśl kan. 1536 KPK, moc dowodową, której wartość winna być określona w konkretnym przypadku przez sędziego. On też w ocenie warto-

<sup>27</sup> Por. M.P. Hilbert, dz. cyt., ss. 742-745.

<sup>28</sup> Warto w tym miejscu zauważyć, że oświadczenia stron złożone pod wpływem przymusu i ciężkiej bojaźni, jak i zawierające błąd faktyczny, w myśl kan. 1538 KPK, pozbawione są jakiegokolwiek mocy dowodowej (por. również kan. 125 i 126 KPK).

ści dowodowej poszczególnych oświadczeń stron winien wziąć pod uwagę wszystkie inne okoliczności sprawy jak i inne środki dowodowe, takie jak zeznania świadków, opinie biegłych czy wreszcie istniejące dokumenty. Warto jednak zauważyć, że norma kan. 1536 KPK nie stwierdza, że wszystkie formy oświadczeń stron muszą posiadać tę samą moc dowodową. Decyzję co do ich wartości pozostawia ona sędziemu. W związku z tym, jest możliwa w sytuacji, w której przyznanie się sądowe będzie stanowić najbardziej przekonujący dowód dla sędziego. Istotne jest jednak to, że owa wyższość przyznania się sądowego czyli *confessio iudicialis* nad innymi formami oświadczeń stron, teoretycznie możliwa, nie została zapisana w normie.

Inną nowością kan. 1536 KPK jest określenie pewnych limitów, jakim podlega sędzia w nadaniu wartości dowodowej poszczególnym formom oświadczeń stron. Jak stwierdza bowiem kan. 1536 KPK sędzia nie może przyznać im mocy pełnego dowodu, chyba że dochodzą inne elementy, które ostatecznie je wzmacniają. Stąd pomimo, iż poszczególne oświadczenia stron posiadają przyznaną przez Kodeks wartość dowodową, ich ocena musi mieć charakter relatywny w odniesieniu do innych elementów, które mogą je wzmocnić lub osłabić. Wypada zatem w tym miejscu zadać sobie pytanie: co kryje się pod terminem „inne elementy” użytym przez kan. 1536 KPK?

Wyjaśnienie terminu „inne elementy” nie jest z pewnością zadaniem łatwym ze względu na bardzo różnorodną jego interpretację w opinii poszczególnych autorów. Z pewnością termin ten nie oznacza „inne dowody”, ponieważ jeśli tak to cały charakter nowatorski kan. 1536 KPK straciłby na wartości. Morrissey, dla przykładu, pod pojęciem „inne elementy” rozumie uwarunkowania rodzinne i społeczne jak też wpływ kultury, religii i polityki na osobowość danego człowieka<sup>29</sup>. Inni na przykład jako element wzmacniający wiarygodność oświadczeń stron uznają fakt, iż w niektórych krajach wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa nie posiada, w myśl prawa cywilnego, skutków cywilnych<sup>30</sup>. W każdym razie nie istnieje jedyna opinia co do rozumienia terminu „inne elementy” użytego w kan. 1536 KPK.

---

<sup>29</sup> Por. F.G. Morrissey, *L'interrogation des parties dans les causes de nullite du mariage*, w: *Dilexit Iustitiam*, dz. zb., Citta del Vaticano 1984, ss. 363-364.

<sup>30</sup> Por. M.F. Pompedda, *Il valore probativo delle dichiarazioni delle parti nella nuova giurisprudenza della Rota Romana*, *Ius Ecclesiac*, s. 449.

W tym miejscu pomocą dla rozumienia terminu „inne elementy” może być norma zawarta w kan. 1679 KPK, który stwierdza:

*Jeśli nie ma skądinąd pełnych dowodów, sędzia, dla oceny zeznań stron według przepisu kan. 1536, powinien się posłużyć, jeżeli to możliwe, świadkami co do prawdomówności samych stron, oprócz innych poszlak i wskazówek.*

Wydaje się, że Kodeks używając pojęcia *testes credibilitate* ma na względzie osoby, które ze względu na szczególną przykład moralności czy też pozycję, którą zajmują we wspólnocie Kościoła (duchowni, osoby konsekrowane) mogą zaświadczyć o prawdomówności samych stron. Jest rzeczą zrozumiałą, że osoba taka winna na tyle znać strony, czy jedną z nich, aby móc z czystym sumieniem zaświadczyć o ich prawdomówności. I choć argument ten ma charakter bardziej moralny niż prawny, wydaje się być istotny szczególnie w sprawach, w których oświadczenia stron stanowią podstawowy środek dowodowy. Warto w tym miejscu zauważyć, że kan. 1679 KPK używa określenia *si fieri potest*, w związku z tym odwołanie się przez sędziego do tzw. *testes credibilitate* nie ma charakteru absolutnego i dlatego możliwa jest sytuacja, w której sędzia mógłby nadać oświadczeniom stron moc dowodu pełnego bez odwołania się do świadków prawdziwości ich zeznań, o ile tylko zeznania te byłyby wzmocnione innymi poszlakami czy wskazówkami.

Ostatnia istotna kwestia w omawianym przez nas problemie dotyczy przyznania się pozasądowego czyli *confessio extrajudicialis*. W tej kwestii kan. 1537 KPK stwierdza:

*Co do pozasądowego przyznania się, przytoczonego w sądzie, do sędziego należy ocena, po rozważeniu wszystkich okoliczności, jakie jest jego znaczenie.*

Ten środek dowodowy, który w Jurisprudencji jest traktowany jako dowód mocniejszy niż przyznanie się sądowe, w Kodeksie z 1983 r. pozostawiony jest wolnej ocenie sędziego.

### Zakończenie

Podsumowując kwestię podjętą w niniejszym artykule, dotyczącą wartości dowodowej oświadczeń stron w procesie kanonicznym, należy podkreślić, iż aktualnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego prezentuje opcję wyjątkowo pozytywną jeśli idzie o nadanie oświadczeniom

stron wartości dowodowej. Współpraca stron w procesie dotyczącym ich małżeństwa wydaje się być koniecznym warunkiem wykrycia prawdy, która w procesie małżeńskim pozostanie wartością nadrzędną. Dlatego też w myśl norm kodeksowych nie ma znaczenia czy zeznania stron potwierdzają ważność ich związku małżeńskiego czy go negują. Ważna jest natomiast prawdziwość ich zeznań, gdyż o ile tylko są one odzwierciedleniem rzeczywistości, nabierają w procesie szczególnej wartości. Nikt tak jak strony nie poznał siebie nawzajem i nikt nie jest w stanie wiedzieć więcej od nich samych o małżeństwie, którego rzeczywiste zaistnienie zostało poddane pod ocenę Trybunału. Stąd, ich szczególna rola w procesie nie podlega dyskusji. Dyskusyjna natomiast może być wartość składanych przez nich oświadczeń. Ich ocena należy jednak do sędziego, który biorąc pod uwagę inne dowody, okoliczności, poszlaki i wskazówki może nadać oświadczeniom stron podstawową moc dowodową albo uznać je za nieprawdziwe i tym samym po prostu bez żadnej wartości.

#### **Le dichiarazioni delle parti come il mezzo probatorio nelle causae matrimoniali**

Il nostro lavoro tratta di uno dei mezzi di prova nelle cause matrimoniali che tradizionalmente viene considerato meno importante dalla perizia, che, però, secondo la normativa vigente, e secondo la giurisprudenza, raggiunge un valore sempre più grande. Si tratta delle diverse *dichiarazioni delle parti senza distinguere tra confessioni e altre dichiarazioni che non siano confessioni* considerate in questo lavoro come il mezzo probatorio fondamentale soprattutto nelle cause matrimoniali per incapacità psichica dei nubenti. Sono le parti stesse che, avendo nella loro memoria l'esperienza della loro vita comune, possono offrire al giudice, con le loro dichiarazioni, la verità sui fatti, che, per tutti gli altri, come per i diversi testimoni nella causa, rimangono solamente conoscenza indiretta. Invece, al giudice appartiene il dovere di valutare ogni esposizione rilasciata dalle parti nel processo. Il principio del libero apprezzamento, così caratteristico per il Codice attuale, viene considerato fondamentale anche per quanto riguarda la valutazione di questa prova. Il giudice stesso, però, non avendo la possibilità di attribuire alle dichiarazioni delle parti il valore di prova piena deve cercare di confrontare questa con le altre prove, come quella testimoniale o periziale. Secondo il Codice attuale, è possibile, che le dichiarazioni delle parti possano convincere il giudice in senso pieno nel caso in cui vengano rafforzate dai cd. *altri elementi* le diverse discussioni, l'unica spiegazione sicura, e quella, presentata dal Codice stesso, il quale per gli altri elementi intende i ed. *testi di credibilità*.